

PASTABOS INDOEUROPIEČIŲ FONOLOGINĖS SISTEMOS KILMĖS KLAUSIMU

Sanskrito balsių sistemą $\bar{a}-\bar{i}-\bar{u}$ Augustas Šleicheris laikė pirmąją indoeuropiečių balsių sistema¹, manydamas sanskritą esant visais atžvilgiais senoviškiausia indoeuropiečių kalba.

Tą pačią balsių sistemą $a-i-u$ mes matome ir seniausioje semitų kalboje — akadų kalboje².

Dar XIX šimtmečio indoeuropeistika įrodė, kad A. Šleicheris buvo neteisus, galvodamas, kad indiškasis a Europos indoeuropiečių kalbose (graikų, lotynų) suskilęs į a, o, e . Buvo pateikta nenuginčijamų įrodymų, kad būtent indiškasis a yra įvairaus kilimo — iš ide. a, o, e ³. Vėliau kilusi „laringalinė hipotezė“, sukurta F. de Sossuro, bet labiausiai išvystyta J. Kurilovičiaus ir E. Benvenisto, išnaudodama naujai atrastos hetitų kalbos duomenis, ėmė tvirtinti, kad pirmąjį ide. balsis turėjęs būti e , kuris, veikiamas senovinių laringalinių garsų, davęs pradžią balsių a, e , ir o skirtumui⁴.

Bet ar galėjo taip būti pačiais seniausiais laikais?

Pačiu artikuliacijos atžvilgiu lengviausiu balsiu vis dėlto reikėtų laikyti balsį a . Jam išstarti tereikia balso stygų virpėjimo ir paprasto burnos atidarymo, neapvalinant lūpų ir netraukiant burnos kampų į šalis, liežuvį laikant pačioje ramiausioje, neįtemptoje padėtyje. Tai yra pirmas kūdikio artikuluojamas balsis. Tokį balsį dažniausiai turėjo tarti ir pirmąjį žmogus, vos tik pradėjęs naudotis garsine kalba.

Ilgainiui turėjo atsirasti ir kitokių balsių, kurie iš pat pradžių turėjo būti griežtai skirtingi nuo a , nes mažas skirtumas galėjo būti pirmąjį žmogui nepakankamas, kad juo galima būtų paremti semantinius skirtumus.

Tokie griežtai skirtingi nuo a balsiai turėjo būti tikrai i ir u . Balsis i pasižymi smarkiu burnos kampų traukimu į šalis ir smarkiu liežuvio pa-

¹ A. Schleicher. Die deutsche Sprache, Stuttgart, 1869, S. 50, 134.

² A. Ungnad. Babylonisch-assyrische Grammatik, München, 1925, S. 7.

³ K. Brugmann. Kurze vergleichende Grammatik der indogermanischen Sprachen, Strassburg, 1904, S. 67 ff.

⁴ Э. Бенвенист. Индоевропейское именное словообразование, М., 1955, стр. 179.

slinkimu į priekį. Balsis *u* pasižymi dideliu lūpų suapvalinimu ir smarkiu liežuvio atitraukimu į užpakalį. Balsiai *i* ir *u* yra griežčiausi antipodai, kurių sumaišyti buvo neįmanoma. Tiek lūpų, tiek liežuvio judėjimo kryptis tariant *i* ir *u* yra griežtai priešinga, o patsai judėjimas siekia savo galimybių ribą.

Balsiai *i* ir *u* sudaro fonetinę koreliaciją, ir tie trys aiškiausi, lengviausiai atskiriami balsiai (*a, i, u*) turėjo sudaryti seniausią pirmykščio žmogaus balsių sistemą. Tų balsių artikuliacijos skirtumas ne tik girdimas, bet ir aiškiai matomas.

Seniausia rašytiniuose paminkluose užfiksuota semitų kalba (akadų) rodo vis tą pačią trijų balsių sistemą.

Vienoje iš seniausių indoeuropiečių kalbų (sanskrite) irgi yra ta pati trijų balsių sistema.

Pačiame sanskrite, be abejo, turėjo būti tam tikrų didesnių ar mažesnių nutolimų nuo *a* balsių *e* ir *o* pusėn, bet, matyti, gramatikų (kurių indai turėjo nuo seniausių laikų) į tai nebuvo atkreipta dėmesio, nes tie nutolimai griovė pagrindinę trijų balsių sistemą *a—i—u*. Balsis *a* — lengviausia artikuliacija, vos pravėrus burną, balsiai *i* ir *u*, sudarą fonetinę koreliaciją, reiškė gyvą, energingą lūpų ir liežuvio judesį, vykstantį priešingomis kryptimis.

Tie tam tikri didesni ar mažesni sanskrito nutolimai nuo *a* balsių *e* ir *o* artikuliacijos pusėn, be abejo, buvo paveldėti iš indoeuropiečių prokalbės, kuri tuos pačius nutolimus perdavė kitoms indoeuropiečių kalboms (graikų, lotynų). Tačiau sanskrite turėjo būti likviduotos pastangos praplėsti indoeuropiečių balsių sistemą (*a—e—o—i—u—ə*) ir grįžta prie dar senesnės, vis tos pačios trijų balsių sistemos.

Lietuvių kalboje, kaip yra žinoma, panašiai, kaip seniausiose germanų kalbose (gotų), indoeuropietiški *a* ir *o* susiliejo į vieną *a*. Naujausiais laikais lietuvių kalboje ir ide. *e* savo artikuliacija priartėja prie *a*, tapdamas, kaip ir *a*, žemutinio pakilimo balsiu. Ar tai nereiškia vis tos pačios tendencijos grįžti prie pirmykštės, pastoviausios trijų balsių sistemos? Balsių *a* ir *o* susiliejimą į vieną balsį (*o*) rodo ir slavų kalbos.

Toji trijų balsių sistema pasirodė esanti pastovi ir nuolatinė, nes ji remiasi gamta, žmogaus artikuliacijos fiziologinėmis sąlygomis. Žmogaus artikuliacijos ribotumas, jos ribotos galimybės ir turėjo neišvengiamai pasidaryti pastovios fonologinės sistemos pagrindu. Amžių būvyje įvairiose kalbose galėjo būti daug įvairiausių mėginimų tą fonologinę sistemą praplėsti, bet dažnai ji vėl daug kur išryškėja, būdama nuostabiai ištikima sau pačiai.

Ir pirmykštėje sprogstamųjų priebalsių sistemoje galėtume įžiūrėti, kaip jos užuomazgą, tokią pat triadą.

Pati lengviausia artikuliacija, visai nereikalaujanti liežuvio įtempimo ir darbo, yra *b* artikuliacija. Šiam priebalsiui ištarti tereikia staigiai kiek

praverti lūpas, virpant balso stygomis. Skiemenį *ba* nesunkiai artikuliuoja keturių—šešių mėnesių kūdikis.

Liežuvio priekiu liečiant viršutinius dantis, artikuliuojamas *d*, liežuvio užpakalinei daliai siekiant minkštąjį gomurį, artikuliuojamas *g*. Priebalsiai *d* ir *g* sudaro fonetinę koreliaciją. Jų artikuliacijos vietos yra kraštutiniai, priešingi burnos vidaus punktai; *d* ir *g* (veliarinis!) yra griežčiausi antipodai, kuriuos sumaišyti buvo ne taip lengva. Liežuvio judėjimo kryptis tariant *d* ir *g* yra griežtai priešinga, o patsai judėjimas siekia savo galimybių burnos viduje ribą.

Vadinasi, *b—d—g* yra patys pirmieji, aiškiausi, lengviausiai vienas nuo kito atskiriami priebalsiai, turėję sudaryti seniausią pirmykščio žmogaus sprogstamųjų priebalsių sistemą. Pasigaunant reduplikacijos su balsių harmonija, kuri dažnai ir dabar sutinkama, ypač vaikų kalboje, galėjo atsirasti šie pirmieji pirmykščio žmogaus žodžiai: *baba, dada, gaga*.

Tačiau pirmykštis žmogus buvo galingos sveikatos, jam visai nesunku buvo ištarti ir stipresnės oro srovės reikalaujančius atitinkamus dusliuosius garsus *p—t—k*. Tos pačios artikuliacijos skardieji ir duslieji priebalsiai taip pat sudarė fonetines koreliacijas: *b—p, d—t, g—k*.

Panaudojant nosį kaip rezonatorių ir sušvelninant eksploziją, gaunami nosiniai priebalsiai *m—n—v*, sudarą naujas fonetines koreliacijas: *m—b, n—d, v—g*. Tuo būdu gaunama jau gana didelė priebalsių sistema:

b—d—g
p—t—k
m—n—v

Juos panaudojant kalbai, išeina visa eilė žodžių: *baba, dada, gaga, papa, tata, kaka, mama, nana, vava*.

Šitie pirmykščiai žodžiai tebeegzistuoja iki šių dienų daugelyje kalbų, ypač vaikų kalboje, kur turi kartais skirtingas prasmes. Gerai visiems pažįstami yra *mama, papa, baba, tata, kaka* ir kt. Primintina lot. *nana* „nykštukė“, *mamma, cacare*, sen. gr. *kaká* „bloga“, gr. ir lot. *babae, papae* (nustebimą reiškia jaustukai). Be to: gruzinių *mama* „tėvas“, tiurkų — *baba* „tėvas“, sanskrito ir lot. *tata* „tėvas, tėvelis“, pranc. *dada* „arkliukas“ (vaikų kalboje), pranc. *gaga* „suvaikėjęs žmogus“, pranc. *nanan* „skanėstai“ (paskutinis balsis su nazalizacija) ir kt.

Praktikuojant aspiraciją, ilgainiui gaunama visa eilė naujų fonetinių koreliacijų (neaspiruotas — aspiruotas). Panaudojus tokį koreliacijos principą, priebalsių sistema išauga ir pasidaro tokia:

k kh g gh v
t th d dh n
p ph b bh m

Liežuvis ieško burnos viduje naujų artikuliacijos galimybių, kurios turi tenkinti vis augančius semantinius poreikius, augant materialinei kultūrai ir progresuojant mąstymui. Įvairių koreliacijų priebalsiai *b—d—g, p—t—k, m—n—v, bh—dh—gh* ir *ph—th—kh* yra nesunkiai atskiriami vie-

nas nuo kito. Jų skirtumus gali pagauti šiandien ir nepatyrusi nelingvisto ausis. Vis labiau rafinuotėjant žmonių klausai, galėjo būti sėkmingai tenkinamas troškimas dar labiau praplėsti priebalsių sistemą ir išnaudoti semantikai naujas galimybes. Braukant liežuviu po gomurio skliautą, užtiktos dar dvi vietos, kur galėjo būti artikuliuojami nauji garsai. Dėl asimiliacijos su palataliniu balsiu *i* atsirado palataliniai garsai, liežuviui kiek paslenkant į priekį ir siekiant kietąjį gomurį (*k' k'h g' g'h n'*). Sklandžiųjų priebalsių įtakoje atsiranda cerebraliniai priebalsiai, artikuliuojami, pakeliant liežuvio galą prie ir net už alveolių.

Sanskritas ir pavaizduoja tokį priebalsių sistemos išsivystymo etapą. Jame turime:

k	kh	g	gh	n	— veliarinius,
c	ch	j	jh	ñ	— palatalinius,
ṭ	ṭh	ḍ	ḍh	ṇ	— cerebralinčius,
t	th	d	dh	n	— dantinius,
p	ph	b	bh	m	— lūpinius.

Kadaise sanskritas nustebino Europos kalbininkus tokia turtinga ir tvarkinga priebalsių sistema. Tačiau dar įdomiau pažymėti, kad net šių dienų indiškiosios kalbos (pvz., hindi) ištikimai išlaikė vis tą pačią senovinę, turtingą ir aiškią savo priebalsių sistemą⁵.

Daugelyje šių dienų europiečių kalbų vartojami cerebraliniai (alveoliniai) priebalsiai rašte ženklinami taip, kaip ir dantiniai. Cerebralinių skirtumas nuo dantinių yra toks nežymus, kad praktiškai net nematoma reikalo jį žymėti. Lietuvių ir daugelyje kitų kalbų nežymimas rašte veliarinių ir palatalinių, o taip pat palatalizuotų ir nepalatalizuotų priebalsių skirtumas. Tačiau jokia abėcėlė, jokia ortografija nemaišo lūpinių, dantinių ir veliarinių. Tradiciniai graikų ir lotynų alfabetuose užfiksuoti garsai *b, p—d, t—g, k* palieka daugelyje kalbų fonologinės sistemos pagrindu, nelyginant skeletu. Negalimas yra grynų veliarinių ar lūpinių virtimas dantiniais ir atvirkščiai. Tuo tarpu palataliniai gali, pvz., atsirasti vietoje palatalizuotų dantinių, kaip atsitiko kai kuriose lietuvių tarmėse, kur vietoje *tévas*, *nedélia* sakoma *kévas*, *negélia*⁶.

Germaniškųjų kalbų priebalsių sistemos perkaita (*Lautverschiebung*) iš esmės nepajudino indoeuropietiškiųjų kalbų priebalsių sistemos, t. y. nepakeitė jos senųjų koreliacijų. Jei ide. duslieji ir duslieji aspiruotieji virto dusliaisiais spirantais, ide. skardieji aspiruotieji — skardžiaispirantais ir ide. skardieji — dusliaisiais, tai pasikeitė čia tik artikuliacijos charakteris, o artikuliacijos vieta liko toji pati. Įvykus pakitimams

k > h	kh > h	g > k	gh > g
t > ḥ	th > ḥ	d > t	dh > d
p > f	ph > f	b > p	bh > b,

⁵ Камганрасад Гурю. Грамматика хинди, ч. I, М., 1957, стр. 61.

⁶ J. Otrębski. Gramatyka języka litewskiego, t. I, Warszawa, 1958, s. 353—354 (pavyzdžius pateikė J. Dovydaitis).

atsirado nauja priebalsių sistema:

h	k	g
θ	t	d
f	p	b

Pakitimai, kuriuos aiškina Vernerio dėsnis, sistemos visiškai nekeičia.

Ir lietuvių kalba, kuri neturi cerebralinių, o taip pat aspiruotų priebalsių, išlaiko senovinės sistemos skeletą:

k	g	ŋ
k'	g'	ń
t	d	n
p	b	m,

kuris galėjo egzistuoti primityviausioje kalboje dar prieš daugelį tūkstančių metų. Vėliau praplėstas, jis vėl grįžo prie savo ankstyvesnės sudėties

Išvada: žmogaus artikuliacija yra iš prigimties ribota; jos ribotumas ir sudaro fonologinės sistemos pagrindą, kuris turi būti bendras ir iš esmės labai patvarus ir pastovus daugeliui kalbų, jei ne visoms pasaulio kalboms. Tai ir suprantama, nes juk visame žemės rutulyje visų tautų ir visų rasių žmonės turi tuos pačius kalbos padargus, vienodus iki smulkiausių detalių, vadinasi, ir vis tas pačias pagrindines artikuliacijos galimybes.

R. Mironas

1680 METŲ KATEKIZMAS

Antraštėje minimas žodis *surinkimas* rodo, kad tas katekizmas yra išleistas kalvinų.

Knygutė turi 40 puslapių, puslapiai nenumeruoti. Dabar to katekizmo žinomas beliko tik vienas egzempliorius, jis yra Britų muziejuje. Glazgovo universiteto profesoriaus V. E. J. Hultumo tarpininkavimu muziejus nesenai atsiuntė mums iš Londono jo mikrofilmą. Prie to egzemplioriaus yra pridėtas 11 puslapių kažkieno ranka rašytas lietuviškas angliškas žodynelis; žodžiai paimti iš katekizmo teksto.

Tas katekizmas iš esmės nesiskiria nuo kitų to laiko religinių leidinių. Bet jis yra įdomus tuo, kad prieš jį buvo 1682 m. išleistas Vilniaus vyskupystės valdytojo Slupskio aplinkraštis, reikalaujantis jį naikinti ir už jo skaitymą grasinantis bažnyčios iškeikimu. Todėl suprantama, dėl ko išliko jo tik vienas egzempliorius pasaulyje.

Raidės katekizme yra gotiškos. Šiame straipsnelyje duodamos citatos iš to katekizmo yra transponuotos į dabartinę mūsų rašybą.

Knygutės pirmą skyrelį sudaro „Pradžia pamokslo dėl mažų vaikelijų“. Tame skyrelyje randame abėcėlę, paskui senovišką slebizavimą. Slebizavimas prasideda nuo skiemenų, turinčių dvi raides: *ab, eb, ib, ob, ub...*, toliau eina trys raidės: *Mla, mle...*, galop keturios: *Brza, brze...* Tai ir visas skaitymo mokslas. Tam mokslui paskirti trys puslapiai.

Lig šiolei buvo manoma, kad po Mažvydo elementoriaus prie pirmosios lietuviškos knygos 1547 m. nebuvo kito lig 1708 metų elementoriaus, pavadinto „Skaitytinės“. Tas 1680 metų katekizmas rodo, kad toks elementorius buvo išleistas 28 metais anksčiau. Tai reikšmingas faktas mūsų kultūros istorijai. Kitas faktas yra tas, kad viena iš giesmių yra skirta giedoti mokyklai.

Toliau eina pats katekizmas, išdėstytas klausimais ir atsakymais, paskui šimtas ištraukų—sentencijų iš naujojo testamento, keletas giesmių ir maldų. Gale pridėti skaičiai lig 1000 — rymiški ir arabiški.

Katekizmo autorius nežinomas, iš kalbos reikia spręsti, kad jis buvo vidurio lietuvis, kilęs kur nuo Kėdainių apylinkės. Ta tarmė skiriasi nuo rašomosios kalbos svarbiausia 1) kietu *l* prieš *e, ę, é: atlaisti* ir t. t., 2) susilpnėjusiais ilgaisiais balsiais *o, é* žodžio gale: *nedirbk darba nē jokia; daria* (iš *dare*). Bet vienskiemeniai žodžiai neverčia *o* į *a: jo, ko, po, to*; taip pat neverčia ir žodžiai: *kaipo, mano, tavo, savo*. Kartais ir daugskiemeniai žodžiai išlaiko senesnį *o: Po dešinėj tėvo visogalinčio*.

Daugiau katekizmo fonetika nesiskiria labai nuo rašomosios kalbos fonetikos.

Katekizmo linksniai turi tas pačias galūnes kaip rašomoji kalba, tik būdvardžių ir įvardžių naudininkas turi senesnes formas — viensk. su *-mui: sūnui mielamui, šventamui vardui, vienamui, tikinčiamui; jamui, tamui* ir daugsk. su *-iems: atlaidžiame saviemus kaltiems* (bet kitoj vietoj *atlaidžiam saviems kaltiems; piktiems*), *puikiemus, Tu vaikeliams mažiems tavęspi ateinantiems duodavai; aniemus, tiemus; jumus, mumus*; šalia tų *mumis* ir *mums*. Iš daiktavardžių tik vieną kartą daugks. naudininkas turi senesnę formą: *Pastanavyta žmonėmis vieną kartą numirti*. Vienskaitos vietininkas (inessivus) šalia pilnų formų dažniau turi formas be galinio *-e: vandenyje, danguje* šalia *danguj, prikelsiu anoj paskutinioj dienoj, užumaršoj*.

Vartojamas vidaus einamasis vietininkas (illativus). *kas iškęs galan, vardan, karalystėn tavon, Užžengė danguna, Užžengė danguosna*.

Taip pat vartojami senesni pašalio vietininkai — einamasis (allativus) ir esamasis (adessivus): *galop privesti, bus greitas klausimop, idant neįeitumit pagundymop, pirmoj gromatoj Korinthump; naudosp, garbėsp, gerop, piktopi; tavęspi mūsų; Poniep mūsų Jezusiep Christusiep; tavimp, savimp*.

Pasitaiko dviskaitos linksnių: *užu du pinigėliu, Doi didžiausi*.

Šalia *mums* įprastų įvardžiuotinių būdvardžių (*Sūnaus jo mielojo, Pirmieji trys, savųjų žmonių*) katekizmas vartoja dar tokius, kurie mūsų

šių dienų rašomojo kalboj beveik nepasitaiko: *Dabar ir anta visųjų amžių, Dėl kraujo sūnaus tavojo, Nepageisi namų artimojo tavo, bet greta: Mylėsi artimą tavo.*

Katekizmas pažįsta ir senovinį būdvardį *dangujis*: *Tėve mūsų dangujis, penas ir girklas dangujis aba dvasiškas, karalystę dangująją tokiemus prižadėjai.*

Šalia įvardžio *tavo* vartojama ir senesnė forma *tavas*: *vardas tavas.*

Iš veiksmažodžio pirmiausia reikia atžymėti priebalsinio asmenavimo vartojimą. Veiksmažodžio *būti* formos: *Esmi žmogus, Tas Kielichas esti naujas Testamentas, tai est Kūnas mano, gyvi esme.* Veiksmažodis *eiti*: *eimi, Nuog tave visos gėrybės eiti ir plūsta.* Kiti veiksmažodžiai: *Jeigu alkti neprietelius tavo, kurie miegti, sergti prisakymų (gen. pl.) mano, Kristus duost pati save, išduosti,* bet šalia yra ir *duoda.*

Tariamiosios nuosakos 1-sis asmuo turi galūnę *-čia* ir *-čio*: *idant nusitikrinčia; idant jį pažinčio, būčio.* Tos nuosakos daugsk. 1-sis asmuo vietoj rašomosios kalbos galūnės *-mēm* turi galūnę *-mim*: *turētumim, būtumim.*

Veiksmažodžio *mokyti* 3-sis asmuo padarytas iš *-jo* kamieno: *mokia apė Bažnyčią.*

Vietoj rašomosios kalbos veiksmažodžių priešdėlio *ati-* kartais yra *ata-*: *ataduodame.*

Klausiamuosiuose sakiniuose esam. laiko vienaskaitos 2-sis asmuo turi priaugusią dalelytę *-gu*; prieš ją išlieka nesutrumpėjusi senovinė galūnė *-ie* (dabar *-i*): *žinaigu, Galiegu tu, Jautiegu tu širdy savojo?* Klausiamuosiuose sakiniuose turi priaugusią dalelytę *-gu* įvardis *kursai* ir žodelis *ar*: *Kursai-gu yra penas?, argu pažinsti?*

Tarp veiksmažodžio priešdėlio ir šaknies, panašiai kaip sangražinis įvardis *si*, terpiama asmeninio įvardžio trumpesnė forma *mi* ar dalelytė *gi*: *Pamisakyk (=pasakyk man), iškur tai žinai?, sylų prigimtų nemitenka* (neužtenka man); *Išgipažink tą vierą.* Tas *gi* gali būti įterptas ir į nekaitomą žodį ar enklitiškai priaugęs: *Togidel, kokig nauda.*

Katekizmas turi *s-* kamieno esam. laiko daugsk. kilmininko dalyvį: *ant kožnos vietos sančių o tavęs bijančių žmonių.*

Gal bus ne pro šalį paminėti dar keletą mažmožių.

-o- ir *-jo-* kamienių žodžių viensk. įnagininkas turi galūnę *-um* iš *-u-* kamienių daiktavardžių: *po veidum jo, idant ubagum nepastotumei, vaikelium... užgimei.*

Daiktavardis *kraujas* dažnai esti daugskaitinis žodis (pl. tantum). Šalia *Tai est kraujas mano* kitur vartojama: *su kūnu ir kraujais, geria kraujus mano, kraujuose savuose už mus išlietuose.*

Daiktavardis *žmonės* turi derinamąjį pažyminį moteriškosios giminės; *visas žmones... teikis apšviest.*

Vietoj rašomosios kalbos žodžio *žarijos* vartojama vyriškosios giminės forma *žarijai*: *Žarijus ugnėtus sukuopsi ant galvos.*

Skaitvardžių *keturi*, *šeši* galininkas turi galūnę *-ius*: *keturius daiktus, šešius prašymus.*

Rašomosios kalbos prielinksnis *į* turi pavidalą *ing*.

Vietoj rašomosios kalbos priešdėlio *į-* vartojamas senesnis *in-*: *insakymai Dievo, instatymai prieštarauja*.

Svetimi bažnytiniai žodžiai rašomi nevienodai: *Jezus Christus* ir *Jezus Christusas*.

Katekizmo leksika irgi kiek skiriasi nuo šių dienų kalbos. Vienas kitas pavyzdys:

beberné „bevaikė“.

bendrystė „bendrybė“.

girklas „gėrimas“.

goploti „saugoti“: *mus šią naktį goplojai, Nuog Neprietelių goplotų, Tavo gardą apsaugotų*.

klauzodus, -i: *Vaikeliai būkite klauzodūs Gimdytojams jūsų*.

laimesnis „geresnis“: *Laimesnis yra daiktas duot, o ne imt*.

liekas „vienuoliktas“: *liekame perskyrime*.

maldus, -i: „lengvai maldomas; palankus (?)“: *Dieve maldus, Jezau saldus*.

sekmas, -a „septintas“: *sekma diena*.

sielvartingas, -a „nuliūdęs“: *Sielvartingus ramink*.

šventystė „sakramentas“.

tarnė „tarnaitė“.

Apskritai sakant, leidinio kalba ne prastesnė už geresnių to amžiaus raštų kalbą.

Plačiau ir geriau tas kalbos paminklas bus aprašytas, jei jis bus kada antrą kartą išleistas ir pasidarys prieinamas visiems mokslo žmonėms.

J. Balčikonis

DĖL PRIESAGOS *-GU-* PIRMINĖS REIKŠMĖS

Pr. Skardžius „Lietuvių kalbos žodžių daryboje“ suranda lietuvių kalboje iš viso du žodžiu su priesagomis *-gu-* ir *-agu-*: daiktavardį *žmogus* ir būdvardį *mañdagùs*¹.

Žmogaus šaknis iš seno siejama su *žeme* (plg. lot. *homo*: *humus*²). Šitą pačią šaknį turi ir būdvardis *nuožmus* „žiaurus, negailestingas“, kilęs iš *nuo* ir *žmuo* (*žmogus*). Tačiau ką reiškia priesaga *-gu-*?

Atrodo, kad geriausia būtų aiškinti šitą priesagą iš ide. veiksmazodžio šaknies **ǵeg* (*I*ǵég* -*ǵ-*: *II*ǵg* -*éǵ-* = **g* *ú-*)³ „ateiti“ (skr. *gamati* „jis atei-

¹ Pr. Skardžius. Lietuvių kalbos žodžių daryba, V., 1943, 103 psl.

² Lateinisches etymologisches Wörterbuch von Dr. Alois Walde, Heidelberg, 1910, S. 368, 372.

³ Э. Бенвенист. Индоевропейское именное словообразование, М., 1955, стр. 187.

na“, gr. βάλω „aš ateinu“, lot. *venio*, got. *qiman*, vok. *kommen*, *Zukunft*, angl. *come*). Lietuvių priesaga *-gu-* (*-gau-*) būtų šitos šaknies nykstamasis balsių kaitos laipsnis su sufiksu *-éū(-û-)*.

Lietuvių kalba turi ir daugiau sudėtinių žodžių, kurių šaknis išlaiko tikrai pradinį priebalsį (priebalsius), pvz.: *at-st-u-s*, *nuo-žm-u-s*, *in-d-a-s*, *iž-d-a-s* ir kt.

Namiegas, kurį K. Būga kildina iš ide: *nomei-g^wo-s* ir lygina su skr. *agre-ga-s* „pirma einas“⁴, savo priesagą skiriasi nuo *žmogus* ir *mandagus* lygiai taip pat, kaip *narsas* nuo *narsus*, *mišras* nuo *mišrus*, *tvaikas* nuo *tvaikus* ir pan.

Vadinasi, *žmogus* giliausioje senovėje turėjo reikšti „žeme einas“, o *mandagus* — „lėtai einas“ (plg. skr. *mandas* „lėtas“, *mandagatis* „lėtai einas“).

R. Mironas
